

TURANCILIK MEFKÛRESİ BAĞLAMINDA HALİDE EDİB'İN YENİ TURAN'INA DAİR

Cengiz KARATAŞ*

Özet

Halide Edip, II. Meşrutiyet Dönemi'nin sade Türkçeyle en karakteristik eserlerini veren yazarlarından birisidir. Eserlerinin bir kısmını İngilizce yazmış olan Halide Edib'in eserlerinde memleket sorunlarına çözüm önerileri sunduğunu ve dönem özelliklerine de uygun olarak toplumsal sorunları ele aldığını görmekteyiz.

Halide Edib'in Yeni Turan'ı, geleneksel ve eskiyi temsil eden Yeni Osmanlılar Partisi ile modern yaklaşımları temsil eden Yeni Turan Partisi arasındaki mücadelelerden yola çıkarak döneminde çok önemli olan "Türkçülük/Turancılık" ve "adem-i merkeziyetçilik (decentralisation)" fikir hareketlerinin birbiriyle çelişmediğini savunan bir tezli roman olarak karşımıza çıkmaktadır. Romanda bu fikir hareketlerine ek olarak dinde içtihat kapısının açık tutulması, kadına ve eğitime verilen önem üzerinde de durulmaktadır. Fakat Yeni Turan'da yazarın ısrarla kozmopolit yaklaşımlar sergilemesi, tüm gayrimüslim unsurlar isyan etmiş ve bağımsızlıklarını kazanmışken hâlâ adem-i merkeziyet fikrini dayatmaya çalışarak bunun Türkçülük fikir hareketiyle çelişmediğini kanıtlanmaya çalışması dikkat çekicidir. Bu bağlamda 1912 senesinden 20 sene sonrasına (1932) ütopyik bir bakış açısı olarak tanımlayabileceğimiz Yeni Turan'da yazarın aslında yerlilik ve millilik gibi kavramları savunurken ne kadar çelişkili durumlara düştüğünü de görebilmekteyiz. Fakat eserde her ne kadar dönemindeki fikir hareketleri ve ülke sorunları konu edilmişse de en dikkate değer figür; sunulmaya çalışılan, idealize edilmiş kadın tipidir diyebiliriz. Eserin kurgusunda idealize edilen kadın tipiyle yazarın gerçek hayattaki kendi yaşam biçiminin hemen hemen birebir örtüştüğünü belirlemekte yarar vardır. Yazar, deneyimlerinden yola çıkarak hayalindeki toplumu kurgusal dünyaya taşımıştır. Bu yönüyle eserde aynı zamanda bir toplum mühendisliği söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Halide Edib, Yeni Turan, Adem-i Merkeziyet, Turancılık, Türkçülük, Kadın, Ütopya, Milli Kimlik, Kozmopolitizm, Meşrutiyet.

* Yrd. Doç. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, E-posta: cengizakademik@gmail.com

IN THE CONTEXT OF THE IDEALS TURANİSM HALİDE EDİP ON THE NEW TURAN

Abstract

Halide Edib is second Constitutional Era's one of the authors of the most characteristic works with Turkish simple. A portion of the works Halide Edip, who wrote in English the country also offer suggestions and solutions to the problems that we see that in accordance with period features in the works dealt with social problems. Halide Edip's Yeni Turan, the traditional and "The New Ottoman party" representing the ancient and modern approaches to representing the period starting from the struggle between "The New Turan party", which is very important, "Turkism / Turanism" and "decentralization" with each other, the idea of movement defending a thesis does not contradict the novel emerges. In addition to the idea of religion approached reformist movement focuses on the importance of women and education. But the author of The Yeni Turan persistently exhibit cosmopolitan approach and rebelled all non-Muslim elements and independence gained while still decentralized tried, centralization imposed it is remarkable that tried to prove whether or not contradict the movement Turkism idea. In this context, Yeni Turan, after 20 years from the year 1912 (1932) contains a utopian perspective. We see also that the author actually nativism and how concepts such as nationality, fell to defending contradictory situation in the Yeni Turan. However, although much work in the country during the period of idea movements and problems of the most remarkable figures available from the subject, tried to be presented, we can say that idealized female type. The work of fiction in the author's idealized female type in real life it is important to their lifestyle appears that almost completely overlaps. Author, departing from his experience he dreamed of society has moved to the fictional world. This aspect of the work is also a social engineering is concerned.

Keywords: *Halide Edip, The New Turan, Decentralization, Turanism, Turkism, Women, Utopia, National Identity, Cosmopolitanism, Constitutional Monarchy.*

Yeni Turan romanı 1328 (1912) senesinde *Tanin* gazetesinde tefrika edilmiştir. 1329 senesinde de eserin müstakil basımı yapılmıştır.¹ Eser, Yeni Osmanlılar Partisi ve Yeni Turan Partisi arasındaki çekişmelerden hareketle yazıldığı tarih olan 1912 senesinden 1932 Türkiye'sini tasavvur eden siyasî ve ideolojik bir hikâyedir. (İnginün 1978: 127). Bu yönüyle de ütöpik bir eser olarak da değerlendirilmesi mümkündür (Yumuşak 2012: 47-70).

Yeni Turan, adından da anlaşılacağı üzere, Turancılık fikrinin savunulduğu bir eser olarak karşımıza çıksa da aslında romanda Turancılık fikrinin "adem-i merkezîyet" (yerinden yönetim-decentralisation) fikriyle bir

¹ Halide Edib, *Yeni Turan*, Tanin Matbaası, İstanbul 1329.

arada verilmeye çalışıldığı görülür. Halide Edib'e göre, Turancılık fikrinin başarıya ulaşabilmesi için adem-i merkeziyet fikrinin yerleştirilerek Türklerin üzerindeki yükün hafifletilmesi zorunludur. Zira Türkler memleketin geleceğini ve bekasını temin için gece gündüz demeden çalışmakta, akından akına koşmakta, vergi vermekte, askere gitmektedirler; fakat devletin imkânlarından aynı ölçüde hatta daha fazla yararlanmakta olan gayrimüslim anasır, aynı hassasiyeti göstermediği gibi iç ve dış mihraklarla da işbirliği yapmaya başlamıştır. Bu durum, vatani ve devleti için her şeyini feda etmeye hazır olan Türkleri artık rahatsız etmeye başlamıştır. Bu durumla ilgili olarak Şükrü Hanioglu, Türkçü hareketin Osmanlı kimliğindeki Türklük vurgusunu güçlendirmeye çalıştığını, Araplar ve Arnavutlarda olduğu gibi farklı dinlere mensup bireyleri birleştirici bir özellik taşımadığını, Gagavuzlar örneğinde olduğu gibi çok küçük gayrimüslim topluluklara sahip Türk nüfus için etnik kimliği ön plana çıkaran bir hareket olmadığını belirtilerek artık Türklerin yükünün hafifletilmesi için adem-i merkeziyetin önemli olduğu vurgulamaktadır (Hanioglu 2012: 552-553).

Adem-i merkeziyet, görünürde devletin bölünmesi gibi bir şekilde ortaya çıksa da Türklüğün ve devletin bekası için vazgeçilmez bir unsurdur. Meselenin daha iyi anlaşılması için Turancılık ve adem-i merkeziyet fikirleri üzerinde durmak bir zarurettir. Tabii Turancılık fikrinin daha iyi idrâk edilebilmesi için de mefkûre ve Kızılma vb. kavramlara da değinmek gerekmektedir.

Ziya Gökalp, "Mefkûre" adlı yazısında, önce mefkûrenin hangi zamanlarda ortaya çıktığını vermeye çalışır. Buhanlı günler mefkûrelerin yaratılış günleridir. Mefkûreler, millî felâketlerin kalpleri birleştirerek umumi bir kalp yaptığı anlarda bu ortak ruhtan doğar, şekillenme devresinde yavaş yavaş dal budak salarak çiçekler ve yeni müesseseler meydana getirir. Gökalp, bu duruma Almanları, Japonları ve Fransızları örnek verir.

Mefkûre bir milleti ileriye iten güç, millî bilinç, millete vaat edilen gelecek ve 'kızılma'dır. Bir millet yaratıcı mefkûresine sahip olduktan sonra artık karanlık bir geleceğe doğru gitmez; kendisine vaat edilmiş, müjdeleyici bir İrem her gün daha açık bir şekilde ortaya çıkararak milleti kendisine çağırır. Mefkûresiz devletler, her an kopacak kıyameti beklemeye mahkûmdur. Mefkûresi olan milletlerse siyaset olarak âhirete göç eylemiş olsalar bile kesinlikle öldükten sonra dirilişle müjdelenecektir. Ziya Gökalp yazısında mefkûreyi örneklerle anlattıktan sonra şu şekilde tanımlayarak bitirir:

“Mefkûreye *"hayal", "gaye", "emel", "dilek"* diyenler var. Yukarıdaki anlaşıldığı üzere mefkûre, bir millet tarafından mazide büyük bir buhran zamanında hakikaten yaşanmış ruhî bir halet, zihnî bir mevcudiyettir; ne yaşanmamış bir hayal ne de istikbalde yaşanacak bir gayedir, mefkûre, hâlin mürebbisi ve istikbalin hâlıkı olmakla beraber, mazinin bir şen'niyetidir. Milletinin mazisinden gelip onu istikbaline doğru iten fikri bir hamlesidir...” (Gökalp 2007: 73).

Gökalp'a göre birlik yolunda büyük mefkûreleri olan Türklerin sadece bir harsı olmalıdır bu tamamen kendi ruhlarından doğmalıdır. Türk, başka milletlere benzemeye çalıştıkça parçalanır; fakat Türkleştikçe kendine benzedikçe millî birliği daha da kuvvetlenir. Bu birliğin sağlanması sonucu değişik adlar verilmiş Türk isimleri önem arz etmeyecek ve Türklerin vatanının sınırları çizilmiş olacaktır (Gökalp 2007: 358).

Turan (Gökalp 1918), Türkçülüğün uzak mefkûresidir. Mefkûreler hâlin temini ve istikbalin yaratıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Mefkûre kavramı bazen “kızılma” bazen “uzak ülkeler” bazen de büyük fikir/ler (Megaloidea) gibi kavramlarla karşılaşılan gelmiştir. Ziya Gökalp'ın *Kızılma* adlı kitabındaki “Turan” ve “Kızılma” şiirleri ile Ömer Seyfettin'in “Kızılma Neresi?” adlı hikâyesi, bunun en güzel örneğidir. Ziya Gökalp, “Turan” şiirine, her kalp atışındaki duygularının tarihin derinliklerinden gelen seçkin, şanlı ve soylu ırkının zaferlerini okumasından, anlamasından ve kalbinin derinliklerinde yüceltmesinden kaynaklandığını belirterek başlar. Şiirine Attila ve Cengiz Han'a gereken ilginin gösterilmemesinden duyduğu üzüntüyü belirterek devam eder ve bu durumun aksine Sezar ve İskender'in ne kadar yüceltildiğini vurgular. Oğuz Han'a övgülerde bulunarak Oğuz Han'ın kendisine mefkûrevî bir ilham verdiğinden bahseder. Ve şiirini şu dizelerle sonlandırarak Turan mefkûresinin sınırlarının hayallerimizin sınırsızlığıyla ancak çizilebileceğini vurgular:

“Vatan ne Türkiye'dir Türkler'e ne Türkistan;

Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan...” (Gökalp 1976: 5)

Bu uzak mefkûre, Turan adı altında birleşen Oğuzları, Tatarları, Kırgızları, Özbekleri, Yakutları lisanda, edebiyatta, harsta birleştirmektedir. Bugün daha düne kadar bir mefkûre olan Türklerin millî devlet kurma hayali Türkiye Cumhuriyeti ile bir gerçeklik (şeniyet) hâlini almıştır. Bugün ruhların büyük bir arzuya aradığı “Kızılma” şeniyet sahasında değil hayal sahasındadır. Turan ülküsü geçmişte bir hayal değil gerçeklikti. Hun hükümdarı Mete Han, Hunlar adıyla bütün Türkleri birleştirdiği zaman Turan ülküsü bir gerçeklik hâline gelmişti.

Hunlardan sonra Avarlar, Avarlardan sonra Göktürkler, Göktürklerden sonra Oğuzlar, bunlardan sonra Kırgızlar ve Kazaklar; sonrasında Kür Han, Cengiz Han ve Timurlenk, Turan ülküsünü hayalden gerçeğe dönüştürmüşlerdir (Tural 1976: 134-135). İşte dün olduğu gibi bugün de Turan mefkûresinin bir şeniyet hâlini alması için tek eksikimiz olan şey mefkûre eksikliğidir. İşte yöntem ve Turancılık anlayışı farklı dahi olsa Halide Edib'in *Yeni Turan*'ındaki itici güç olan mefkûre bu iştiyakın bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Türklerin farklı devletler hâlinde olsa da Türk dili ve kültürü ortak noktasında birleşmesi ve bir güç hâline gelmesi, gerçekleştirilmesi çok zor bir ülkü değildir. Bu hedefe ulaşılabilmesi için ihtiyaç olan mefkûre ve irade eksikliğinin hızlı bir şekilde giderilmesi gerekmektedir.

Ömer Seyfettin de, "Kızılelma Neresi?" adlı hikâyesinde "Kızılelma"yı ulaşılması gereken büyük idealler olarak tanımlar. Kızılelma, bazen coğrafi bölge anlamında ulaşılması gereken bir hedefi sembolleştirirken bazen de ismi olup cismi olmayan fakat fethedilmesi gereken yerleri işaret eder. Birçok defa da tüm Türklerin birleştirilmesi idealinin soyut göstergesi olarak karşımıza çıkar. Kızılelma soyuttur; çünkü somut olan şeylere bir şekilde ulaşılır. Hedeflerin ne kadar büyük olduğunu göstermek için Kızılelma soyut tanımlamalarla karşımıza çıkmaktadır. Türklerde, Kızılelma cihan hâkimiyetini de işaret ederek çok eski zamanlardaki inanç ve töreleri anımsatır. Türkler ulaşmak istedikleri büyük hedeflere varmadan önce bu hedefi "Kızılelma" olarak tanımlamışlardır.

Kızılelma'nın kazanılması arzulanan büyük hedefler, büyük ideal gibi anlamlara gelmesi Osmanlı Devleti dönemine rastlar. Türkün ortak bilinçaltında mitolojik bir şekilde yaşadığı görülmektedir. Yer yer bu kavrama yazılı belgelerde de rastlanır. Osmanlılar için ilk zamanlar "Kızılelma" İstanbul'un fethidir. Bu kavram sivil ve askeri hayatta benimsenmiş İstanbul'un fethini işaret eder hâle gelmiştir. Ayasofya önünde Justinianus heykelinin bir elinde bulunan kırmızı küre Bizans'ın devamı için bir uğur göstergesiydi. İşte Türkler İstanbul'u fethedecek ve fethin sembolü olarak da bu küreyi ele geçireceklerdir. Bu Türklerin büyük idealidir. Yani Kızılelma'sıdır.

İstanbul'un fethinden sonra Kızılelma da değişmiştir. Roma'daki St. Pierre Kilisesi'nin kubbesi olmuştur (Özdemir 2008: 504-511).

Hikâyesine *Koca Sekbanbaşı Tarihi*'den alınmış bir meydan okuma ile başlayan Ömer Seyfettin, önlerine çıkan tüm engelleri aşarak "Kızılelma"ya kadar gideceklerinin mesajını vererek Turan idealini belirtmiştir.

Hikâyenin kahramanı olarak Kanunî Sultan Süleyman'ı görmekteyiz. Askerlerinin her seferinde Kızılelma'ya diye bağırışlarını duyan Kanunî çok şaşırarak gerçekte Kızılelma'nın neresi olduğunu kendi kendisine sormaya başlar. İşte bu arayış sonucu Ömer Seyfettin hikâyesini kurgulamaya başlar.

Çevresindeki güngörmüş kişilere Kızılelma'nın neresi olduğunu yönelten Kanunî net bir cevap alamaz. Hikâyenin sonuna doğru üç asker getirilmesini isteyerek Kızılelma'nın neresi olduğunu onlara sorar. Askerlere göre Kızılelma padişahın kendilerini götüreceği yerdir. Bu yerin neresi olduğunu da ancak padişah bilir. Bunun üzerine Kanunî, Kızılelma'nın kendisinin gitmek istediği ve Allah'ın kendisini göndereceği yer olduğuna kanaat getirir. Sorumluluğunun ve millî bilincinin bir defa daha farkına varır (Seyfettin 2007: 214-222).

Yeni Turan romanında Turancılık fikriyle birleştirilmeye çalışılan Prens Sabahattin'in "adem-i merkeziyet (-yerinden yönetim-decentralisation)" fikri ise romanda Yeni Turan partisinin başat fikri olarak karşımıza çıkmaktadır:

"Yeni Turan yazarın, dönemin çeşitli reform düşüncelerini, kendi hayal ve arzularıyla yorumladığı bir Yeni Türkiye özlemidir. Yazar, bu kitapta Türkçülük akımından kuvvetle etkilendiği gibi, Prens Sabahattin'in adem-i merkeziyetçiliğine de değinmiştir.

Bunun yanı sıra Osmanlıcılığa karşı ise muhalif bir tutum sergilemektedir. Gelişmenin pilot bölgelerle ve bu bölgelerde çalışıp oraları kalkındırmaya kararlı, eğitilmiş insanlarla mümkün olduğuna inanan yazar; iki partili demokrasinin de hayalini kurar. Yazar, yirmi yıl sonrası için hayal ettiği iki parti rejiminin, yine kısır parti çekişmeleri içinde özlemlere ulaşmayı imkânsız kılacağını tahmin etmektedir. Adem-i Merkeziyetçilik, Türkçülük ve yeniden yorumlanan İslamiyet'e dayalı yeni bir Türkiye hayalinin kurulduğu Yeni Turan'ın temel vurgusu kadın üzerinedir.

Yeni Turan karşısında Yeni Osmanlılar kötü bir muhalefet örneği verirler. Bütün olumlu işleri baltalamaya çalışırlar. Bunlardan biri de Yeni Osmanlıların başkanı Hamdi Paşa'nın Oğuz'u tutuklatmasıdır. Sonra da onu serbest bırakmak için Kaya ile evlenmek. Kaya, sevdiği ülküsünü paylaştığı Oğuz'u kurtarmak için, sessizce kendisini feda eder fakat maksada yine ulaşamaz.

Yeni Turan da siyasi nutuklar, hatıra defterinden alınmış parçalarla oluşmuştur. Yazarın siyasi romanıdır denebilir." (Enginün 2006: 398).

Yeni Turan'da ele alınan “Turancılık” ve “adem-i merkeziyet” fikirleri Ziya Gökalp ve Prens Sabahatin'in fikirlerinin genişletilmiş ve biraz da değiştirilmiş şekilleri olarak karşımıza çıkar. Roman'da ana vatan kavramının yerleştirilmesi, herkesin aidiyet duygusunun artırılması vurgusu yapılmaktadır. Romandaki ana duygu Turan mefkuresi olmasına rağmen adem-i merkeziyet düşüncesi turan idealinin vasıtası ve teminatı olarak kurgulanmıştır. Romana *Yeni Turan* adının verilmesi de Turancılık mefkûresine yeni bir bakış açısı getirilmesi ve sınırlarının daraltılmasıyla ilgilidir (Enginün 1978: 129). Halide Edib, *Yeni Turan*'ın da Amerikan toplumunun örnek alındığı vatan sevgisi ve aidiyet duygusuyla güçlendirilmiş adem-i merkeziyet fikri, Ziya Gökalp'ın fikirlerinin etkisiyle dönüştürülerek verilen Türkçülük mefkûresi ve İslam'da içtihat kapısını sürekli açık tutan bir Müslümanlık anlayışını aynı çatı altında birleştirerek yeni ve özgün bir çözüm önerisi sunar. Sunduğu bu özgün fikrin icracısı olarak da karşımıza Yeni Turan Partisi ve Kaya, Oğuz, Ertuğrul, Sungur gibi tipler çıkmaktadır. Aslında mefkûresini gerçekleştirmek üzere kurguladığı tiplere Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda etkin rol oynayan önemli şahsiyetlerin adını vermesi de romanın yeni bir ruhla aydınlanacak ve gelişecek olan özlenen bir devletin müjdecisi olduğuna dair bize ipuçları vermektedir.

Yukarıdaki fikirlerin karşısında ise Osmanlıcılık fikrinin artık iflas ettiği ve Balkan Savaşları ile geçerliliğini tamamıyla yitirdiği üzerinde durulmaktadır.

Yeni Turan romanı başlıca şu tezleri içermektedir: Sosyal değişimler idealist, dürüst ve kültürlü insanlarla mümkündür. Bu insanlar çevrelerine tek başlarına bile müessir olurlar, ülkenin baştanbaşa değiştirilmesi, bu gibi insanların artması, aynı ideal etrafında teşkilatlanmaları ve meşru olarak hükûmette söz sahibi olmasıyla mümkündür.

Yeni Turan romanında olayların akışı da kısaca şu şekildedir: Yeni Osmanlılar partisinin başkanı Hamdi Paşa yeğeni Asım'la birlikte bilhassa karısının ölümünden sonra kendini tamamen parti çalışmalarına vermiştir. Yeni Turan partisi kurulup ortaya çıkınca, onlarla mücadele etmek için her türlü vasıtaya başvurur. Bu çok seviyesiz parti mücadelelerinin işi şahsiyete, kavgaya, dövüşe döken perde arkası çalışmalarını, partinin faal üyesi ve amcasının sağ kolu Asım anlatır.

Bu mücadelede, adem-i merkeziyeti savunan; ziraat, maarif ve millî değerlere, dine, kadın haklarına ön planda yer veren ve her biri millî tarih ve değerlerle ideal şekilde yetişmiş parlak Türkçü mensuplarının çalışmalarıyla Türkiye'nin çehresini değiştiren parti Yeni Turan'dır. Hamdi Paşa onların durumunu sarsmak için, önce liderleri Oğuz'u hapsettirir. Oğuz'un teyzesinin

kızı ve sevdiği kadın olan Kaya, çocukluğundan beri tanıdığı Paşa'ya Oğuz'u affettirmek için gider ve orada çirkin bir teklifle karşılaşır. Kaya, Paşa'yla evlenirse, Oğuz affedilecektir. Kendi şahsi meselelerini memleket meselelerinin üstünde gören Kaya, bu teklifi, Oğuz'la müşterek gayeleri olan "Yeni Turan"ı memleketin geleceğini düşünerek kabul eder.

Kaya gibi Yeni Turan'ın önde gelen bir mensubunun muhalif Osmanlı partisi başkanıyla evlenmesi Yeni Osmanlı partisini tutan gazeteler tarafından hayli istismar edilirse de Kaya'nın kesin olarak inzivaya çekilmesi, bu partinin daha fazla adı etrafında laf etmesini önler. Fakat bu arada Kaya'nın asabı bozulur, hastalanır. Oğuz'un bir deli tarafından öldürülmesini ise Kaya'ya garip bir şekilde âşık olan Paşa, karısından saklar. Fakat bu hareket Kaya'nın Paşa'dan büsbütün soğumasına yol açar. Kaya nefretini Paşa'nın yüzüne haykırarak çıkıp gider. Bütün bu maceranın arka planı, olayların yakın seyircisi, yer yer tertipleycisi olan Hamdi Paşa'nın yeğeni, gazeteci Asım tarafından, ölüm cezasının infazını beklerken anlatılır.

Bu eserde üzerinde durulan meseleler Osmanlı toplumunda öteden beri devam eden eski-yeni çatışmasını doğuran ve besleyen ana problemlerdir. Osmanlı İmparatorluğunu yaşatmak, onun tekrar canlanmasını, eski haşmetli günlerine kavuşmasını dileyen insanların seçtikleri farklı yollar, iki partinin mücadelesiyle ortaya konmuştur.

Yeni Turan Partisi, İttihat ve Terakki'nin devamıdır; Yeni Osmanlılar ise muhafazakâr ve gelenekçi grubu temsil eder.

Yeni Turan partisinin fikri boyutu romanda Osmanlı Devleti'nin kurulduğu dönemi ve zihniyeti ölçüt alır. Buna romanda şu şekilde değinilir:

“Yalnız Selçuklular ve çeşitli küçük Türk aşiretleri üzerine hükümetlerini kurarken Osmanlı Türklerini görelim. Ben buna birinci dönem yahut “temel atma dönemi” diyorum. Bu dönemde politikalarını, hayallerindeki amaçları, Osmanlı Türk hükümetinin, geleceğine vermek istedikleri yönü, toplumsal seviyeyi, özellikle bütün o günkü görünüşleri inceleyelim.” (Adıvar 1982: 32) ifadelerinden sonra romanda uzun uzadıya Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasına değinilir.

Osmanlı'nın fetih politikasına da eleştiri söz konusudur. Osmanlı'nın sürekli fetih politikası ile hareket etmesinin ve politikalarında Türk ve Müslüman unsurunun ön planda yer almasının ne gibi olumsuz sonuçlar doğurduğu hususuna dikkat çekilmektedir:

“... Amaçsız, gereksiz Viyana kapılarına kadar gitmek, Moskofla, Macarlarla tutuşmak, kavga, kavga, kan! Sonra aldığı yerleri pamuk ipliğine bile bağlamadan dönüş, sonra yine bütün maddi ve manevi gücü yiyen savaş

dizisine başlayış! Tabii bu büyük, gereksiz ve yararsız kavgaları birinci derecede Türk unsuru ikinci derecede Müslüman unsuru sürdürüyor....”(Adıvar 1982: 34)

Romanda millî egemenlikten söz edilerek meşrutiyet fikrine yönelik fikirler ifade edilmekte ve meşrutiyet fikri eleştirilmektedir:

“... Demek Osmanlı Türkleri yaşayabilmek, uygar olmak yetenek ve hakkını istiyorlar. Fakat istedikleri ulusal egemenlik oluyor. Ulusal egemenlik o zaman, evet, Fransa’da, İngiltere’de, Almanya’da ve her yerde kabil; fakat Türkiye’de zor. Ulusal egemenlik Osmanlı ulusunun karmaşığı içinde gayet tuhaf ve dolambaçlı bir anlam alıyor. Bundan Rum, Bulgar, Türk, Arap, Arnavut hepsi başka başka anlam çıkarıyor; hatta aynı ırklar içinde çeşitli sınıflar bile buna başka anlam veriyorlar. Rumların bir kısmı Yunanistan’a katılmak; Bulgarlar, Bulgaristan’a katılmak; Arnavutlar, bilmem ne; Türkler kendi kudret ve sayılarının ve yeteneklerinin yönetemeyeceği belirsiz bir “merkeziyet” vesaire istiyorlar. Birdenbire Osmanlı İmparatorluğu pek gevşemiş ve çürümeye yüz tutmuş, esasından sarsılıyor. ...” (Adıvar 1982: 35)

Halide Edip romanında Türkün başka ırklara hizmet etmekten kendine hizmet edemediğini, başka ırkların yükünü taşımaktan kendi yükünü taşımaya zaman kalmadığını belirtmektedir. Balkan Savaşları ile Osmanlı Devleti’nin yıllarca bağına bastığı milletlerin ayrılmasının ne kadar acı bir tablo oluşturduğuna dikkat çekerek farklı ırka mensup Müslümanların da isyan etmesini gelinen son nokta olarak görmektedir:

“...Müslüman Arnavutların dünyada biricik Müslüman hükümeti olarak kalan vatanlarını, Avrupa’nın paylaşacağı, yağma edeceği bir ülke hâline koyacaklarını düşünmeyerek, bu tehlikeli zamanda isyan ettiklerini görüyoruz. ...” (Adıvar 1982: 37)

Eserde Türkün Osmanlı Devleti’nin temel unsuru olduğu; fakat hak ettiği değeri bulmadığı belirtilmektedir:

“...Kavgaları ayıran, sınırlarını bekleyen, kendi ülkesinden başka, kendi ırkından başka her ırk için ölüp hiç de şu memlekette bir nasip almayan Türk’ten nefret etmemeli, bu, sınır beklemekten tarlasını süremeyen, başka memleketlerin yolları ve kültürü için vergi verip kendi yurdu karanlık kalan, hatta memlekete çocuk yetiştirmeye bile vakit bulamadığından öteki ırkların nesilleri çoğalıp yerine sığmazken onun ocağı, tarlaları ve bütün bayındırlığı ile beraber ırkı da azalıp sönen, her şeyi yapabilen evlatları kâh Kürdistan, kâh Arabistan, kâh bilmem nerede bir ordu, bir kaza, bir vilâyet idare ettiği için, kendi ırkının kafa olgunluğuna ve uygarlığına hiç yardımı olmayan Türklere haksız birer zalim diye bakmamalı.” (Adıvar 1982: 37, 38)

Osmanlı Devleti merkezîyetçi anlayışından vazgeçerek adem-i merkezîyetçiliği esas almalıdır. Buna model ise federatif Amerika'dır. Osmanlı Devleti, Türkler dışındaki ırkların kendi başlarına müstakil idarelere ve sorumluluklara bırakılarak, tek bir hükümdarın etrafında kurulacak federatif bir Türk-Osmanlı İmparatorluğu şeklini alacaktır. Kendi ırkından olmayan insanların yükü -vergi ve askerlik sadece Türklere ait olduğundan- mahallî idareler vasıtasıyla Türkün omuzlarından kalkınca, o da kendi kendisine ilerlemek, kendi ana toprağını geliştirmek ve nüfusça artmak imkânını bulacaktır.

Romanda aynı zamanda Yeni Turan kadınları ile Yeni Osmanlı kadınları giyiniş bakımından karşılaştırılır. Yeni Osmanlı kadınlarının modayı da takip etmelerine karşılık Yeni Turan kadınlarının halk tarafından daha çok sevildiğine dikkat edilmektedir.

Yeni Osmanlılar, Yeni Turan kadınlarının icraatlarını olumsuz bir propaganda vesilesi olarak kullanırlar. Olumsuz propaganda kullanılan icraatlar arasında Yeni Turan kadınları tarafından açılan Cuma Okulları, kadınların cemiyet işlerinde çalışmaları vb. de vardır. Yeni Osmanlılar bu propagandaları yaparken genelde din merkezli hareket etmektedirler. Yeni Osmanlıların tüm bu propagandalarına rağmen Yeni Turan partisi mefkurevî fikirlerinden vazgeçmez.

"... Yeni Turan kadınlarının bazıları eski Arap Müslüman kadınları gibi "icazet" alıp camide ders vermek istiyorlarmış, veriyorlarmış, mış, mış!" (Adıvar 1982: 19)

Yazar romanında aslında Yeni Turan'a muhalif olan Asım'ın ağzından Yeni Turan ile Yeni Osmanlılar arasında mukayese yapar. Yeni Turan'ı Asım'a övdürerek aslında karşıt görüşlülerin bile içten içe Yeni Turan görüşünü benimsemeye başladıklarını sezdirir. İlerleyen aşamalarda Hamdi Paşa'nın bile gittikçe Yeni Turan'ın fikirlerini benimsemeye başladığını ifade ederek Yeni Turan yanlısı ve Yeni Osmanlı karşıtı fikirlerini sürdürür.

"Eski Turan'ın çocuklarına karışarak ortaya koydukları Osmanlı tipine önem veren, onun karakterini korumak isteyen biz Yeni Osmanlılar ile bu, ataların başladığı dümdüz hatta doğru yola çıkarak oradan olgunluğa yürümek isteyen Yeni Turan çocukları arasındaki ayrılığı, bütün güç ve gerçeği ile o gün anladım. Bu güzel, pürüzsüz sesler neyle beraber ruhlarımızda, dimağımızda, çevremizde çırpınarak tâ göklere çıkarken, beni de atalarımın eski ruhu çağırıyor sandım. Fakat ben, o eski Turan'ın ana yolundan çıkarak Osmanlılık denilen özel yolda yürüyen arkadaşlarımdan ayrılmamaya karar verdim. O yol duygularımı, ruhumu bütün varlığımı çağırsın, gitmeyeceğim, gitmeyeceğim." (Adıvar 1982: 26-27)

Romanda yine Yeni Osmanlılara karşı en büyük eleştiriyi kendisi de bir Yeni Osmanlıcı (merkeziyetçi) olan Asım yapmıştır. Yazar Asım'ın ağzından eleştiri yaptırarak inandırıcılığı en üst seviyeye çıkarmıştır. Ayrıca “Yeni Turan fikrini bırakın, bizi karşıt görüşlüler bile benimsemeye başladılar” mesajı vermeye çalışmıştır.

“Zaten bu muhalefet akıllı adamları aldatamamıştır. Yalnız köylüleri etkiledik. Bu da gelecek seçimde bize kazandırabilirdi diye. Bu biricik fırsatımızı köylülere karşı prensiplerimizi değiştirerek kaybedemeyiz. Hatta biz bugün bütün Yeni Osmanlılar, bu sosyal yenileşme tasarılarının yanında oy bile versek halkta uyandırdığımız ve her gün büyümesine çalıştığımız taassup dalgasına karşı direnemeyiz. Bu beni bile düşünceye sürükleyecek kadar büyüyor. Oğuz meselâ, Anadolu’da baştanbaşa okul açtı. İlköğrenimi zorunlu kıldı.

Bu şiddetten ötürü, ilkokul öğrenimi görmemiş bir Anadolu çocuğu yok. Sonra, Anadolu’nun yolları, trenleri... Derece derece bir ferahlık başlamadı değil. Geçen bayramda Bursa’ya gittiğim vakit kenti tanıyamayacaktım. Kente girmeden, sıra ile bayındır fabrika bacaları... Hatta Keşiş’in dişli tren ve Keşiş üzerindeki yeni otel bile onun başarılarından. Bursa kendi memleketi diye de belki elektrikleri, yolları, trenleri, ziraatı ve zengin banliyöleri ile zengin bir halkı var. Fakat orada bile onun sertliğinden ve biraz fazlaya kaçan sosyal yenilik tasarılarından ürken, onlara karşıt, pek karşıt bir çoğunluk hissediliyor.” (Adivar 1982: 93, 94)

Osmanlı Devleti’nin dolayısıyla merkeziyetçilerin fethettikleri yerlerde uyguladıkları dil politikasına da romanda ciddi bir eleştiri vardır:

“Memlekette yedi sekiz ırkın, yedi sekiz dili olması ne “adem-i merkeziyet” hislerinin ne de bugünkü milliyetperverlik hislerinin verimidir. Bu eski Osmanlıların bilgisizlik ve ilgisizliklerinin ortaya çıkardığı bir şeydir. Çok zaman önce Türk okulları açılmış, Türkçe öğretimi yapılmış olsa idi, bir Arnavut milliyetçi akımı karşısında bulunmazdık. Gene Müslüman olmayan kardeşlerimiz için de birkaç yüzyıl öncesi, “merkeziyet” denilen politika, ideali izleyen bir hükümet ve ulusun yapacağı her şeyi yapmış olmamız gerekirdi. Fakat atalarımız yakın vakte kadar idealsiz, durgun, suskun olarak her şeyi bıraktılar. ...” (Adivar 1982: 84)

Roman boyunca Yeni Osmanlılar partisinin lideri ve Osmanlılık (merkeziyetçilik) düşüncesinin en şiddetli savunucusu -Kaya’dan etkilendiği bazı anlar hariç- olarak karşımıza çıkan Hamdi Paşa, Osmanlılığın belki de son temsilcisi olarak haykırmaktadır:

“...Yurdun ihtiyar ve tecrübeli bir askeri ve siyasi adamı olarak söylüyorum ki, bu Türk milletseveri, daha bilmem ne milletseveri akımı ile “adem-i merkezîyet” bir felakettir, bir bölünme ve yıkılıştır. Zaten milliyetçilik akımı ve “adem-i merkezîyet” akımı bu işten birbirini doğuran iki felaket! Sanır mısınız ki başka dil, başka geçmiş, başka isteklerle bir hükûmete yedi sekiz ırk, siyasi teşkilatları ayrı olduğu halde, bağlı kalsın? Hayır! Dağılıyoruz. İnanınız, Türkler, siz ki bu milliyetçilik, Türklük diye Osmanlılık'tan yüz çeviriyorsunuz, birer birer kendi özel kanunlar, istekler, dillerle milliyetçilik akımınızın tabii bir sonucu olarak ayrı ayrı ayrılıyorsunuz! Sizin de Osmanlılık bağlarınız çözülüyor. Zannetmeyiniz ki bununla kendi başınıza kendinize özel bir hükûmet yapabilirsiniz? Buna da hayır! Bu ırk ve millî eğilimlerinize uymayan memleketlerin, birer lokması olursunuz.

Ermeniler, Rusya; Araplar, İngiltere ve Adalar, Akdeniz'e hâkim deniz memleketleri ve milletleri arasında kişiliklerinizi, milliyetinizi, namınızı, her şeyinizi, Türk imparatorluğu hülyasıyla dağıtıyorsunuz ve siz Türkler, siz bu hâlinizle, bu vatandan kendi elinizle büyük parçalar koparıldıktan sonra, acaba Anadolu'da küçük birer aşiret haline geleceğimizi, belki altınızda yalnız atlarınızla, Orta Asya'ya yüzünüzü çevirdiğinizi, anlayamıyor musunuz? Son sözü söylemeden, durunuz ve bir an düşününüz! Eğer merkezîyetten Dahiliye Nazırı Beyefendi'nin önceden beri ileri sürdüğü Yeni Turan politikasının biricik silahı ve gücü olarak “Türk unsuru zarar görüyor, Türk unsuru bitiyor” feryadı doğru ise, “adem-i merkezîyet”ten de bütün bir Osmanlı İmparatorluğu dağılıyor.

Hem niçin Türk unsuru diye haykırıyorsunuz? Türk unsuru isterse perişan olsun, Türk unsuru Osmanlı ulusunda yaşayacak Türklük ve kişilik bırakmamıştır. Amerika'dan hangi İngiliz, Amerika'yı kuran İtalyan, İspanyol vesair kavimlere karşı “İngiliz, İngiliz unsuru” diye bir davada bulunmuştur? Bugün ne Anglo-Sakson, ne Latin olmayan bir Amerika hükûmeti ve Amerikan ulusu, özel milliyetlerin ortadan kalkması ile genel bir milliyet altında bir “Amerika Milleti” yapmış değil midir?” (Adivar 1982: 84)

Yeni Turan partisinin başkanı olarak karşımıza çıkan Oğuz hak bildiği yolda ilerlemekte kararlı olduğunu her defasında vurgular ve herkesi bu yolda kendisiyle ve partisiyle birlikte hareket etmeye çağırır. Memleketteki bölünme tehlikesi konusunda adem-i merkezîyetçileri de kendilerini de suçlu görmez. Zira yöntemleri farklı olsa da her iki parti de bozgun psikolojisi içerisinde çökmekte olan bir devletin kurtarılması için çözüm arayışları içerisinde.

Söz konusu bölünme ve çöküş konusunda eski Osmanlıları kusurlu bulur. Bu durum eski Osmanlıların ilgisizliklerinin ve bilgisizliklerinin bir sonucudur der. Çok zaman önce Türk okulları açılmış ve Türkçe eğitim yapılmış olsaydı bir Arnavut milliyetçi akım ile karşılaşmayacağımızı belirtir. Atalarımızın yakın vakte kadar idealsiz, durgun ve suskun olarak her şeyi bıraktıklarından şikâyet etmektedir. Gayrimüslim anasının isyanını engellemek için Türklerin ezilmesine daha fazla müsaade etmeyeceklerini ifade ederek bir manifesto niteliğindeki şu ifadelere yer verir:

“Türkler! Bir Türk sıfatıyla haykırım ki: “Varsın Türk unsuru zarar görsün, varsın Türk unsuru bitsin” diyen her kişiye, kuvvete ve harekete karşı Türkler artık boyun eğmeyecektir.”

Yeni Turan romanında en önemli figürlerden biri de büyük mefkûreleri olan kadın tipidir. Romandaki kadın tipi marazi aşk duygularından uzak, erkeğinin yanı başında hatta çoğu kez onun da önünde iş hayatının ve sosyal hayatın içerisinde. Bu yönüyle Osmanlı Devleti'nin kuruluşundaki “bacıyan-ı rum (Anadolu Bacıları)”ları çağırıştırır:

Yeni Turan'ın son zamanlarda herkesin sevgilisi hâline gelmeye başladığından bahisle Yeni Turan okulları, kurumları, gece salonları, yardımseverler, nüfusu artırma, genel sağlık kulübü, Türk edebiyatı, Türk olan her şeyden yana olanlar ve gazeteleri artık herkesin dikkatini daha fazla çekmekteydi. En çok göze çarpan uygulamalarından biri “Türk Kadını Kurumları”dır. Yeni Turan kadınlarını okutuyor, erkeklerle birlikte omuz omuza çalışmalarını teşvik ediyordu. Kıyafetleri sade ve kadınsılıktan uzak fakat yarattıkları Türk ve İslam sentezini çağırıştırıyordu.

Yeni Turan kadınları erkeğin evinde bir sevda süsü olmak yerine öğretmenlik yapan, ağırbaşlı, karakterli, hastabakıcı yetişen, gerektiğinde cepheye de giden, ordunun dikişini dikmek için kadın çalışma yurtlarında çalışan, eski Türk işleme sanatlarını Yeni Turan'a uygulamak için ekonomik, insancıl, bilimsel ve diğer her anlamda çalışan kendini mefkûresine adanmış bir karakter heykeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Romanın bütününde yazar bize ideal bir kadın tipi çizmektedir. Bu kadın tipi ile ancak nihai hedefe varmak mümkündür (Adıvar 1982: 19).

Romanda Yeni Turan partisinin başkanının adının da Oğuz olması bir rastlantı değildir. Oğuz'un ilk Türk Hakanı'nın adını taşıması, Osmanlı Devleti'nin ilk başkentinde yetişmesi ve vefatından sonra yerine geçen şahsiyetin adının Ertuğrul olması gibi unsurlar okuyucuya tarihî süreklilik hissiyatı vermekte ve Osmanlı Devleti'ni kuran iradenin ne kadar dirayetli olduğuna dair göndermelerde bulunarak içinde bulunulan duruma yansıtma yapılmaya çalışılmaktadır (Adıvar 1978: 160).

Çalışmamız boyunca romandan çıkarsamaya çalıştığımız sonuçlar itibariyle *Yeni Turan* romanı dağılmakta olan bir devletin son çırpınıklarının muhafazakâr ve modernist iki partinin penceresinden nasıl görüldüğüne dair ipuçları içermektedir. Nihayetinde bir edebî eser de olsa *Yeni Turan* romanı çokuluslu bir devletten millî bir devlete gidişatın romanıdır. Yazarın Türklerin geleceğine dair tereddütlerinin ve ümitlerinin mahsulüdür. *Yeni Turan*, bir kimlik arayışının ve bu kimliği tesis edecek karakter heykelinin ana çizgilerini vermesi ve belgesel özellikler göstermesinden dolayı önemlidir. Eserde ele alınan konuların bir kısmının günümüzde de hâlâ tartışılıyor olması eserin geçmişten günümüze seslenebilmesine imkân vermektedir.

KAYNAKÇA

- ADIVAR, Halide Edib (1329). *Yeni Turan*, İstanbul: Tanin Matbaası.
- ADIVAR, Halide Edip (1982). *Yeni Turan*, Beşinci Baskı, İstanbul: Atlas Kitabevi.
- ENGİNÜN, İnci (1978). *Halide Edib Adivar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2398.
- ENGİNÜN, İnci (2006). *Yeni Türk Edebiyatı-Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- YUMUŞAK, Firdevs Canbaz (2012). "Ütopya, Karşı-Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği", *Bilig*, Sayı: 61, Bahar 2012.
- HANİOĞLU, M. Şükrü (2012). "Türkçülük", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 41, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ÖMER SEYFETTİN, *Bütün Eserleri-Hikâyeler*, (Hazırlayan: Hülya Argunşah), Cilt: 2, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ÖZDEMİR, Fatih (2008). "Kızılma'yı Arayan Üç Yazar: Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Ragıp Şevki Yeşim", *Turkish Studies*, Volume 3/5, Fall 2008.
- TURAL, Sadık (1978). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yıllarında (1908-1920) Edebiyatımızda Türkçülük Akımı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ZİYA GÖKALP (2007)., *Bütün Eserleri I [Rusyadaki Türkler Ne Yapmalı; Türkleşmek, İslamlaşmak, Muâsırlaşmak; Türk Töresi, Doğru Yol, Hâkimiyet-i Milliye ve Umdelerin Tasnif ve Tefsiri, Türkçülüğün Esâsları, Türk Medeniyeti Tarihi, Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikleri, Malta Konferansları.]*, (Hazırlayan: M. Sabri Koz), İstanbul: YKY Yayınları.
- ZİYA GÖKALP (1976). *Kızılma*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ZİYA GÖKALP (1918). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muâsırlaşmak*, İstanbul: Yeni Mecmua.